

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 4 Sayı: 1 Şubat 2021

ss. 448-452

Geliş Tarihi
29/12/2020

Makalenin
Kabul Tarihi
21/02/2021

Yayın Tarihi
28/02/2021

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE BEKTAŞİLİK¹

Dilan ADANÇ²

Tarih boyunca farklı dinleri veya inanışları benimseyen toplumlar, inanışlarını kendi kültürleri ve dinî bilgileriyle şekillendirmişlerdir. İslamiyet'i kabul eden Türklerde de aynı durum söz konusudur. Türkler kimi zaman mistik inanışlarını İslamiyet'e uyarlamış kimi zaman da kendi inanışlarına yakın olan kültürel öğeleri İslamiyet'ten alarak değiştirmişlerdir. Bu değişim ve uyarlamalar sonucunda yeni dinî inanmalar, toplumsal ve tasavvufi zümreler ortaya çıkmıştır. Öte yandan var olan halk inanışları ve İslamiyet'i halka anlatma çabaları sonucunda da farklı yorumlar gelişmiş ve tarikatlar

¹ Uğur, Ahmet (2020), *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşilik*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yay.

² Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı ABD., dilan_adanc@hotmail.com, ORCID ID: 0000 0003 3496 6375.

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 4 Sayı: 1 Şubat 2021 ss. 448-452

oluşmuştur. Bu tarikatlardan biri de Bektaşilik tarikatıdır.

Bektaşilik; Hacı Bektaş Veli'den adını alan, temelinde Ahmed Yesevî'nin öğretilerini barındıran Türk kökenli tasavvufî bir tarikattır. Bu tarikat 14. yüzyılda Abdal Musa vasıtasıyla yayılma alanı bulmuş ve 16. yüzyılın başlarında da Balım Sultan'ın faaliyetleriyle birlikte köklü bir değişim süreci geçirmiştir. Daha çok Anadolu'da ve Balkanlarda yayılan Bektaşilik, başta Yesevilik olmak üzere Kalenderilik, Vefâilik, Haydarilik, Ahilik ve Hurûfilik gibi tasavvufî dinamiklerin ve Bektaşiliğe doğrudan etki eden sosyal ve kültürel faaliyetlerin bir sonucudur. İşte bu tarikatı ve oluşumu anlayabilmek adına çok sayıda bilimsel çalışma olmakla birlikte, klâsik Türk edebiyatında Bektaşilik üzerine müstakil bir çalışmanın bulunmaması incelenen bu eserin özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Ele aldığımız “Klâsik Türk Şiirinde Bektaşilik” adlı eser, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Dr. Ahmet UĞUR tarafından 2020 yılında bilim alemine kazandırılmıştır.

Kitap, kısa bir ön sözün ardından bir giriş, üç ana bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Yazar, kitabın ön sözünde bu eserin “Klâsik Türk Edebiyatında Bektaşilik” adlı doktora tezinin gözden geçirilerek kitap hâline getirildiğini, kitaba “Klâsik Türk Şiirinde Bektaşilik” adının verilmesinin temel sebebini ve eserin bölümlerinde hangi konuları ele aldığını belirtmiştir. Giriş bölümünde ise Anadolu'da tasavvufî yapılanmalar ve bu yapılanlara neden olan faktörler üzerinde durmuştur. Ayrıca kitabın sınırlılıklarına, yararlandığı kaynaklara, bu konuda yapılan çalışmalara ve araştırmacıların görüşlerine yer vermiştir.

Yazar, “Klâsik Türk Şiirinde Bektaşilik” adlı eserini üç bölümde incelemeyi uygun görmüştür. Eserin Birinci Bölümünde “Bektaşilik Tarikatının Oluşumu” başlığı altında “Anadolu'da Tasavvufî Hareketlilik ve Dervişlerin Faaliyetleri”, “Bektaşiliğin Doğuşu ve Teşekkülü Hakkında Çıkan Tartışmalar”, “Bektaşilikte Tarikatlaşana Kadar Geçen Süreç”, “Balım Sultan Evresi” ve “Şairlerin/Yazarların Bektaşî ve Bektaşilik Algısı” konularını ele almıştır.

Eserin İkinci Bölümünde Bektaşilikten etkilenmiş ve/veya Bektaşiliğin etkisinde kaldığı “Eski Türk İnanışları”, “Melâmîlik”, “Yesevilik”, “Kalenderilik”, “Vefâilik”, “Haydarilik”, “Hurûfilik”, “Ahilik” ve “Babailik” başlıkları altında bu husûsiyetler hakkında bilgi vermiştir.

Uğur, eserin Üçüncü Bölümünde “Klâsik Türk Şiirinde Bektaşılık” başlığı altında hem klâsik Türk şiirinde hem de Alevilikte ve Bektaşılıkta kullanılan terimleri/kavramları açıklamıştır. Bu bölümde (Abdâl, Abdâlân, Büdelâ, Abdâl Mûsâ, Âb-ı hayât, Câvidân, Âb-ı Hızır, Çeşme-i hayvân, Ahmed-i Muhtâr postu, Âlem-i Ceberût, Âlem-i Lâhût, Âlem-i Melekût, Âlem-i Gayb, Âlem-i Misâl, Âlem-i Eşbâh, Araf, Âlem-i Nâsût, Ankâ, Simurg, Ârif, Kutb, Arş u Kürsî, Arş u Ferş, Ayne’l-Yakîn, Âyîn-i Cem, Bezm-i Cem, “Bâ” Noktası, Bâde, Bâde-i Kevser, Şarâb, Tolu/Dolu, Bâtın ve Zâhir, Bekâ, Bekâbillâh ve Fenâ, Fenâfillâh, Bende, Bende-i Âl-i Abâ, Bende-i Şâh, Berrânî, Beşler, Bevvâb, Bekçi, Bezm-i Elest, Kâlû Belâ, Câm-ı Cem, Sâgar-ı Cem, Can ve baştan vazgeçmek/geçmek, Cennet, Firdevs, Adn ve Cehennem, Düzah, Cahîm, Cin ve Şeytan, Cur’a, Cur’a-dân, Çehâr-Darb/Çâr-Darb, Tıraş, Çerağ, Delil, Rehber, Çile, Çille, Dâr, Ber-dâr, Dergâh, Âsitân, Hânkâh, Tekye, Hârâbât, Çilehâne, Zâviye, Derviş, Velî, Fukarâ, Dirlik ve Birlik, Dört Halife, Çehâr-yâr-ı Güzîn, Hulefâ-yı Râşidîn, Dört Kapı Kırk Makam, Döldül, Ofayr, Düşkün, Merdûd, Üftâde, Ehl-i Beyt, Âl-i Abâ, Âl ü Evlâd, Ene’l-Hâk, Ene Medînetü’l-İlmi ve Aliyyü Bâbühâ, Erenler, Ricâlü’l-Gayb, Gayb Erenler, Esrâr, Sır, Râz, Fakr, El-Fakru Fahri, Ferrâş, Cârcı, Süpürgeci, Hakke’l-Yakîn, Hallâc-ı Mansûr, Hâricî, Havâric, Helâl ve Harâm, Hel Etâ, Hırka, Abâ, Nemed, Abâ-pûş, Hırka-pûş, Kaba-pûş, Hz Ali, Esedu’llâh, Haydar-ı kerrâr, Şâh-ı Merdân, Murtazâ, Şir-i Yezdân, Hz. Hasan, Şepper, Şibr, Hz. Hüseyin, Şübeyr, Şeppir, Hz. Hızır, Hz. İlyâs, İbrâhîm b. Edhem, İkrâr, Görgü, Nasîb, İlm-i Ledün, Ledünnî, Bâtın ilmi, İstevâ, ‘Ale’l-‘arş ‘istevâ, Ka’be, Beytu’llâh, Beytü’l-harâm, Ka’betu’llâh, Kible, Kible-gâh, Mihrâb, Kâbe Kavseyni Ev Ednâ, Kâf u Nûn, Kün Fe-kân, Kün Fe-kûn, Emr-i Kün, Kâfir, Kalender, Rind, Rindâne, Kemer-beste, Kemer-bend, Şed, Miyân-bend, Miyân-beste, Tığ-bend, Kerbelâ, Mâtem-i Muharrem, Kırklar, Ashâb-ı Suffa, Kurbân, Tercemân, Küfr, Küntü Kenzen Mahfiyyen Fe-Halaktü’l-Halka Liya’rifûni, Lâ Fetâ İllâ Ali Lâ Seyfe İllâ Zü’l-fikâr, Lahmike Lahmî Demmike Demmî Cismüke Cismî Rûhike Rûhi, Len Terânî , Len Terâ, Erinî Levh-i Kalem, Levh, Kalem, Levh-i Mahfûz, Ümmü’l- Kitâb, Levh-i Kudret, Levlâke Levlâke Lemâ Halaktü’l-Eflâk, Mâsivâ, Sivâ, Gayr-ı Hak, Men Arefe Nefsehü Fe-Kad Arefe Rabbehü, Mengûş, Küpe, Gûşvâr, Meydân, Mirâc, Şeb-i Mirâc, Leyletü’l-Mirâc, Leyle-i İsrâ, Muhib, Muhibbân, Musâhib, Mûtü Kable En Temûtü, Mücerred, Ehl-i Tecrid, Münkîr, Mürîd, Sâlik, Mürşid, Şeyh, Seccâdenişîn, Post-nişîn, Pîr, Nefs, Niyâz, Dua, Ocak, Küre, Ocakzâde, On Dört Ma’sûm-ı Pâk, Çâr-deh Ma’sûm-ı Pâk, On İki İmam, On Sekiz Bin Âlem, Post, Râfîzî, Mülhid, Rakkin Menşûrin, Seb’ü’l-Mesânî, Seb’-i Mesânî, Sûre-i Delle, Ümmü’l-Kur’ân, Secde, Secde-gâh, Seyr ü Sülûk, Yol, Sûfi, Sofî, Zâhid, Tâlib, Teberrâ ve Tevellâ, Tecellî, Tecellî-gâh, Teslîm Taşı, Teslîm-i tavk, Halka-i

teslîm, Balım taşı, Pâlheng taşı, Tevbe, Afv, Tevbe-i Nasûh, Tevekkül, Üç,

Üçleme, Teslîs, Allah-Muhammed-Alî, Vahdet ve Kesret, Vird, Zikir, Evrâd, Yedi, Yediler, Yezîd, Zülfikâr) olmak üzere toplam 263 terim/kavram derlemiştir. Bu terimlerin/kavramların sözlük ve tasavvufî anlamını verdikten sonra ilgili terim/kavram etrafında türetilen kelime ve kelime gruplarını sıralamıştır. Bu çalışmayla birlikte yazar aynı zamanda bir Alevî ve Bektaşî edebiyatı sözlüğü oluşturulmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Kitabın odak noktası Klâsik Türk Şiirinde Bektaşîlik olduğu için terimleri/kavramları karşılaştırarak her iki sahadaki kullanımını örnek beyitler ve bentler üzerinden açıklamıştır. Eserdeki terimler/kavramlar hakkında fikir vermesi açısından şu kesiti örnek olarak verebiliriz:

“Dervîş, Velî, Fukarâ: Farsça bir kelime olan dervîş, esas itibarıyla muhtaç, yoksul ve dilenci anlamlarına gelse de (Yazıcı, 1994: 188) genellikle “tarikata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefsini islâh eden, varlık iddiasından geçip Allah’ın birliğini bütün kainatta görerek kendini Hakk’a ve onun yarattıklarına adayın kimse” olarak bilinmektedir (Ayverdi, 2005: 680). Terim/kavram, Allah dostu anlamında kullanılan “velî” kelimesiyle de karşılanmaktadır.

Kendisini tarikat yoluna adanmış ve derece olarak muhibden sonra gelen makamın adı olan dervîşlik, Alevîlik ve Bektaşîliğin en zor ve uzun süreli olan kademesidir. Tâlîp özel bir erkan ile dervîşliğe yükselir ve bu erkana “dervîşlik erkanı” adı verilir. Dervîşin terk etmesi gereken şeyler vardır. Bunlar: “dünya”, “riyâ”, “vesvese”, “bolluk-rahatlık” ve “şüphe”dir (Gökbel, 2019: 217).

Klâsik Türk edebiyatı şairi Hayâlî (ö. 1557), dervîşin kendisini beğenmiş bir biçimde kibirle toprağa bastığını dile getirir ve onu bu saygısız tavrından dolayı uyarır. Yine Hayâlî (ö. 1557) bir gazelinde kişinin gönlü kinle doluysa ona dervîş hırkası giymenin bile fayda etmeyeceğini söyler. Bâkî (ö. 1600) de benzer bir ifadeyle kendisinin abdâl tayifesinden olduğunu, bu sebeple de taç sevdasında olmadığını belirttiikten sonra dervîşlerin tacının geçiciliğine değinir:

Hâke güstâh gibi basma kadem ey **dervîş**
Ayagun altına bak mûr-ı Süleymân’am ben
(Hayâlî Bey Divanı, G. 63/3).

Hırka n’etsün sûfiye pür-kîne olsa sînesi
Kimseye **dervîş** kılmaz câme-i peşmînesi
(Hayâlî Bey Divanı, G. 11/1).

Abdâllaruz n’eyleyelüm tâc u kabâyı
Dervîşlerün tâcî fenâ başı kabâdur
(Bâkî Divanı, G. 105/2).

Klâsik Türk şiirinde dervişlerin gösteriş peşinde koştukları dile getirilirken, Alevî ve Bektaşî şiirinde ise genellikle olumlu manada ele alınmışlardır. Şairler kendilerini dünyada mestâne biçimde gezen dervişler olarak tanımlarlar. Dervişlerin en temel özelliği tıpkı Kalenderîlerde de olduğu gibi gönlünü dünyevî şeylere kaptırmamış olmalarıdır. Ancak bu durum bütün dervişler için geçerli değildir:

*Şevk-ı şem'ine yakup pervâne bigi bâl ü per
Öldiler ölmezden ön hoş itdiler **dervîşler**
(Nesîmî Divanı, G. 158/6).*

*Maksadı 'âriflerün hikmet-i Yezdân olur
Matlabı **dervîşlerün** meslek-i îmân olur
(Hâşim Baba Divanı, G. 39/1)*

*Hâsıyyet-i **dervîşi** âzâde-dil olmakdur
Her şahsa eser itmez hâsıyyet-i **dervîşân**
(Arşî Divanı, G. 231/10)³*

Yazar, kitabının sonuç bölümünde klâsik Türk şiiri ile Alevî ve Bektaşî şiirinin aynı kültür çevresinden beslendiğini belirtmiş ve ortak kullanım alanına ait birçok terimin/kavramın şiirlerde kimi zaman gerçek anlamlarıyla kimi zaman da farklı anlamlara gelecek biçimde kullanıldığını beyan etmiştir. Ayrıca çalışmanın sonunda eserden kolaylıkla faydalanılabilmesi için hazırlanmış kapsamlı bir kavram dizini bulunmaktadır.

Klâsik Türk edebiyatı sahasının değerli araştırmacısı Dr. Ahmet UĞUR'u, bu alana kazandırdığı çalışmasından dolayı kutlar, çalışmalarında devamlılıklar dileriz.

Kaynakça:

Uğur, Ahmet (2020). *Klâsik Türk Şiirinde Bektaşîlik*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

³ A. g. e. 159-161.